

Fedinec Csilla

Ungvár és vonzaskörzete betagozódása a csehszlovák államba (1918-1928)

Forradalom előtt. 1918. ősze Ungváron

Ungvárról, az egykori Magyarország keleti végéről Krúdy Gyula 1919-ben így emlékezett meg: „*ahol a Tisza ered, a máramarosi só terem, ahol a legzordabb a Kárpát, hosszú, alig elviselhető a tél, asszú nyár sovány keblű földet fonnyaszt, medve bőg a rengetegben és közel az országhatárhoz fénylő kis város, egy másik kis Budapest csillogtatja lámpásait, Ungvár nézegeti magát az Ung folyóban.*” Szépírói, romantikus túlzások ezek, mégis jól szemléltetik a korszak köziróinak Ungvár-, illetve Kárpátalja-szemléletét.

Az egykori tudósítás szerint 1918 ősze szokatlanul meleg időjárást hozott. Ungváron a fák újra rügyet és virágot bontottak.² A lakosság azonban a kellemes időjárás ellenére koránt sem lehetett bizakodó hangulatban. Az ungváriak is súlyos teherként élték meg az elhúzódó háború következményeit, főleg az ellátási gondok következtében. Az élelmiszerekből fejadagok voltak, a cukor nagy részét „Galíciából csempé-szik”, kevés a zsír, az „aratási szalonna”, a „hadikávé”, a mosószer stb.; a görög katolikus polgári leányiskolában és tanítóképzőben „*tekintettel az internátus élelmezési nehézségeire*” a tanévkezdést is el kellett halasztani.³ Faluhelyen próbálkoztak dohánytermesztéssel, de ezt, mint törvénytelen vállalkozást a pénzügyőrség szigorúan büntette.⁴ A hatóságok egy új rendelettel betiltották a házilagos „*kisüstön való főzést*” is.⁵ Az embereket leginkább a halálos áldozatok is követelő „*spanyoljárvány*” nyomasztotta.⁶ Október elején emiatt a város összes iskolájában tanítási szünetet rendeltek el.⁷ Az úgynevezett politikai kérdés ekkor még nem a háborúval, hanem a közigazgatással kapcsolatos. A *Határszéli Újság* előveszi a világháború miatt elaltatott problémát a közigazgatás átszervezéséről és Ung megye megnagyobbításáról ábrándozik, azzal a konklúzióval, hogy: „*Készületlenül ne találjon bennünket az új reform, mert ha nem emeljük fel szavunkat, hanem hallgatunk, elmúlik felettünk a közigazgatási reform is anélkül, hogy régi vágyunk, aspirációnk a területi növekedést illetően megvalósulna.*”⁸

Októberben kiderült, hogy Magyarország elvesztette a háborút. Ekkor azonban ez még nem tűnt tragikusnak. „*Az Isten végzetével nem szállunk perbe*” - írta a *Határszéli Újság*.⁹

Forradalomtól impériumváltásig

A budapesti forradalom híre már másnap megérkezett Ungvárra, ahol a katonákat rögtön hatalmába kerítette a háborúellenes hangulat. Az egykorú szemtanú minderről így írt: „*A katonák letépték sapkarózsáikat, azt akarván jelezni, hogy megszűntek katonák lenni. A hazatérés öröme azonban sokaknál tobzódássá fajult, sőt éjjel kirabol-ták a katonai anyaggyűjtő állomás egy részét is (ruhák, lábbelik). A rend teljesen fel-*

bomlott volna, de estére megalakult az ungvári nemzeti tanács, amely a nemzeti vágyon megvédésére, továbbá a lakosság vagyón- és személybiztonságára azonnal megalakította a nemzetőrséget.¹⁰ Ezzel szemben furcsa módon a megyei nemzeti tanács megalakulása elmaradt, mert a sajtó tudomása szerint „a vármegyéhez valamely okból nem érkezett meg a Magyar Nemzeti Tanács alakulásra való felhívása”. A helyzet orvoslására „a késői alakulás helyett [...] jobbnak látszott a már meglévő városi nemzeti tanácsba tagokat küldeni”, ami így is történt.¹¹ Sorra alakultak az új pártok: az Ung megyei Nemzeti Szociáldemokrata Szervezet, az ungvári Nemzetközi Szociáldemokrata Párt, az Ungvári Függetlenségi Párt, az Ungvári Polgári Radikális Párt, utóbbi, mint a Károlyi-párt helyi tagozata. A Nemzeti Szociáldemokrata Szervezet tagokat akart delegálni a Nemzeti Tanácsba, ám elutasították azzal, hogy „keresztényszocialisták (melynek szabályai szerint ez a szervezet alakult) nincsenek a kormányban, tehát annak itteni szervében sincs helyük.”¹² Később Gaar Iván, a szervezet elnöke kijelentette, hogy „a nemzeti tanács törvénytelen alakulat, amennyiben önmagát nevezte ki és nem a nép választotta meg, mint ahogy ez mindenütt az országban történt.”¹³

Összességében úgy tűnik, hogy a hirtelen megszorított pártokat sokkal inkább a helyi hatalom megszerzésének kérdése foglalkoztatta, nem pedig a Kárpátalját, mint sajátos (nemzetiségi-vallási) térséget, feszítő problémák megoldásának gondolata. Pedig ekkoriban a kormány éppen előkészíti, majd törvénybe foglalja a ruszin autonómiát. Az ungvári magyar sajtó azonban nem reflektált arra, hogy a város egy autonóm terület (melynek központja egyébként Munkács) részévé vált volna. Lassan mégis egy új, minden ungvárit érintő kérdés kerekedett a többi probléma fölé: megszállják-e a „csehszlovákok”¹⁴ a várost vagy sem?

Decemberben egyre több hír szólt erről. Az életminőség érezhetően megváltozott. A rendőrség elrendelte, hogy a boltok 6-tól 16-ig, a „nyilvános étkező helyiségek”, szórakozó és mulatóhelyek 9-ig tarthatnak nyitva, magánlakásokban este 10 óra után nem maradhat olyan vendég, akiknek ott-tartózkodása „a szokásos vendéglátás körön kívül esik”, takarékoskodni kell a villamos energiával és a tüzelőanyaggal. Falragaszok hirdették a kötelező ruha-beszolgáltatást, ami alól azok mentesültek, akiknek 6-6 darabnál kevesebb nadrágjuk, kabátjuk, cipőjük, 12-12-nél kevesebb ingük, fehérneműjük volt. „A ruhákat szegény leszerelő katonák kapják.”¹⁵ Ugyanakkor szétszótották és kiárusították a katonai raktárak „közszükségleti cikkeit”. E körül bonyodalom és felzúdulás is keletkezett annak következtében, hogy Legeza Pál főispán-kormánybiztos sürgősen távozott a városból és a műveletet felügyeletére Bánóczy Béla vármegyei főjegyzőt jelölte ki. Az emberek tüntettek Bánóczy mellett és ellen. A Szociáldemokrata Párt legfőbb kifogása, hogy „arisztokratikus felfogása közismert, veszélyezteti a bizottság szociális működését”.¹⁶ A karácsonyt az jelezte, hogy ez alkalomból az emberek fejenként 25 dkg cukrot kaptak,¹⁷ a görög katolikus ünnepre pedig gyertyát, szappant és rumot ígértek a lakosságnak.¹⁸ Ellenben elmaradt a karácsonyi éjféli mise, a város területén a betlehemjárás, az egész megyében rendkívüli állapot lépett életbe.¹⁹ Az idegen hadsereg közeledtére nem reagált a lakosság érezhető félelemmel, legfeljebb az ijesztgetést említhetjük, amikor a *Határszéli Újság* az alábbi mehökkentő módon számolt be Kassa megszállásáról: „Sajnos, hogy a mieink zavargása és nagymérvű fosztogatása állította az elé a megoldás elé Kassa város vezetését, hogy a csehek bevonulását a legsürgősebben kérje [...] A cseh csapatok különben énekszóval, vígan vonultak végig a városon és csakhamar helyreállították a rendet”.²⁰ Ugyanebben a lap-

számban az első oldalon felhívás is megjelent *A csehekhez* címmel. Ebben ezt olvassuk: „*Csehszlovákok! Lehet, hogy pár nap múlva itt lesztek. Úgy halljuk, parancsotok van reá, nem is Prágából, hanem Párisból, hogy megszánjátok városunkat is. [...] Kérünk tehát benneteket azon szeretet alapján, amelyet keresztény nép keresztény nép iránt érezni köteles, hogy e fegyverrel védjétek meg városunk minden polgárát kivétel nélkül és mi ígérjük, hogy ellenünk fordítani nem lesz okotok!*” A laptulajdonos-kiadó Földesi Gyula, aki az Autonóm Földműves Szövetség egyik vezetője lesz. A felelős szerkesztő Magyar Bálint az Ungvári Nemzeti Tanács tagja, később a Keresztényszocialista Párt egyik vezetője, és a társszerkesztő Rácz Pál a Nemzeti Szociáldemokrata Szövetség titkára, az Ungvári Nemzeti Tanács tagja, később a *Ruszinszói Magyar Hírlap*, a Magyar Jogpárt, a Magyar Pártszövetség hivatalosának vezető újságírója. Az Ungvári Polgári Radikális Párt elnöke, Reisman Henrik által szerkesztett *Ungvári Közlöny* viszont a rémhírterjesztéstől óvott: „*Ma mindenkinek egy kötelessége van: nyugalommal bevárni a fejleményeket. Aki okatlanul izgat és rémhíreket terjeszt: bűnt követ el a forradalom és a köztársaság ellen. A hazafiság azt követeli minden ungvári polgártól ma, hogy bizalommal és hidegvérrel várja az eseményeket.*”²¹ Az újság szerint: „*A békekonferencia élvben elfogadta a népek szövetségének megalakítására vonatkozó javaslatot [...] Nem lesz titkos diplomácia és nem lesz háború!*”²²

Ungvár nem volt részese a tanácsköztársaságnak, mivel a csehszlovák katonaság 1919. január 12-re elfoglalta az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, közte Ungvári, ahová a 31. sz. ezred vonult be Ciaffi olasz ezredes vezetésével. Február 19-től a polgári közigazgatás vezetője Ladislav Moys, a csehszlovák hatóságok által kinevezett ungi zsupán lett.

A megszállástól a békeszerződésig

Ungvár megszállásának ceremóniája a következőképpen képzelhető el. A város lakossága, a „*kíváncsi közönség*” a Szobranci utcán (ma is így hívják) gyülekezett január 12-én délután. Egy idő után megjelent a polgárőrség is, hogy elejét vegye a rendezettségnek. Ciaffi ezredes, „*az ungvári megszálló csapat parancsnoka*” délután fél három tájt „*egy ungvári bérkocsin*” érkezett meg a városba. Markovszky, a rendőrkapitány és Szőke doktor, a városi orvos ment elé tolmács minőségében. Berzeviczy István polgármester, Suba Gyula kanonok, utóbbi, mint a Ruszin Néptanács képviselője, a városi főjegyző, valamint két rendőrtiszt és egy újságíró a vármegyeház előtt várakoztak. Az ezredes, miután a vármegyeháza elé hajtatott, kiszállt a kocsiból, s ha hitetünk a tudósításnak, „*az egész formalitás*”, mármint a város átadása, „*csupán pár percig tartott*”. A beszélgetés olasz nyelven folyt az orvos tolmácsolásával. „*Az ezredes megjelenése és modora a jelenlevőkre igen jó hatással volt. Kifogástalan katona és előzékeny úriember hatását keltette mindenkiben.*” Közben érkezett egy-egy újabb tiszti kocsi, más tisztek lóháton érkeztek meg. A katonaság azonban csak újabb fél óra múltán érte el a város szélét. A tolongó tömegben keresztül, olasz egyenruhában, énekelve meneteltek a vármegyeháza előtti térre. A térről a kaszárnyákba vonultak. A tömeg egy része szétoszlott, de másik része végigkísérte a bejáratig, „*különben csend volt mindenütt. [...] szétoszolva a városba négyes, ötös csapatokban járták be az uccáka*”.²³

1919 elején, februártól az újságokban megjelentek az első fehéren hagyott részek, a cenzori törlések, ami kisebb-nagyobb gyakorisággal állandósult az elkövetkező két

évtizedre. Bár volt, aki azt találgatta, mekkora marad Magyarország, a hétköznapi élet egyelőre nem a nagypolitikáról szólt. Rövidesen kiosztották a fél évre érvényes „*hatósági könyvecskéket*”, amelyekre az élelmiszeradagokat beszerezhettk. Bizonytalan-ná vált a közlekedés, a „*jelenlegi vonatjárások menetrendje [...] teljesen megbízhatatlan*”,²⁴ különösen az Ungvár-Csap vonalon, azaz a határon át, teljes leállítás után február közepétől újraindult, ám csak az ún. iskolavonat, az a járat, amely a gyerekeket szállította Csapról Ungvárra. Ladislav Moys, a „*csehszlovák*” zsupán felhívásban közölte: „*Tudomásomra jutott, hogy a csapi iskolavonattal a tanulók magyarországi lak-pokat csempésznek be, amennyiben még egyszer erre rájönnek, az iskolavonatot kér-lelhetetlenül beszüntetem.*”²⁵

Moys hivatalba lépése a közigazgatás szimbolikus átvételét is jelentette. Titkára, Mihalkó János és „*cseh tiszték*” kíséretében jelent meg Ungváron a vármegye-házán, hogy átvegye a hivatalt Bánóczy Bélától, akit még 1918 őszén a sebtében távozó Legeza főispán hagyott hátra,²⁶ mint mindenes helyettesítő ügyintézőt. A helybeli lakosok által nem egyértelműen megítélt Bánóczy nem tette le a hivatali esküt az új államra, de kötelességszerűen még egybehívta a vármegyei tisztkart. Moys szlovákul, majd a je-lenlevők tiltakozására magyarul szólította fel a tagokat az eskütételre, egyelőre azon-ban hiába.²⁷

1919. május 8-án a csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok Avgusztin Volosin elnökletével tartott közös gyű-lésükön megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot (elnök: Anton Beszkid). A Tanács kimondta a Csehszlovákiához való „*önkéntes*” csatlakozást. A határozatot az Avgusztin Volosin vezette nagy számú küldöttség Prágában átadta T. G. Masaryk köztársasági elnöknek.

Július 29-én megkezdődött a tárgyalás T. G. Masaryk köztársasági elnök, Antonín Švehla belügyminiszter, valamint a Kárpátalját a párizsi béketárgyalásokon képviselő Gregory Zhatkovych (Ruszinok Amerikai Néptanácsa) részvételével a ruszin-szlovák határról, a ruszin autonóm terület igazgatásának megszervezéséről. Elhatározták: az irányítást ideiglenes direktóriumra bízzák, melynek elnökévé a kormány augusztusban G. Zhatkovych-ot fogja kinevezni. Ugyanezen a napon érkezett Ungvárra az új cseh-szlovák kormány megbízott, Jan Breicha (Moys utódja), aki augusztus 20-tól hivatalo-san a ruszin terület polgári igazgatásának vezetője lett.

Augusztus 12-én G. Zhatkovych a csehszlovák köztársasági elnök által láttamozott levélben tudatta a Központi Orosz Nemzeti Tanáccsal, hogy a köztársasági elnök kine-vezte az autonóm direktórium élére. Ebben a helyzetben írták alá a régió állami hova-tartozását eldöntő szerződést 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban.²⁸ Október 3-án a belügyminisztérium rendeletben közölte, hogy Podkarpatszka Ruszban a legfőbb hatalom a katonai parancsnok (Hennoque) kezében van, illetve meghatároz-ta a polgári közigazgatás vezetője (Breicha) pontos jogkörét. November 8-án E. Ch. A. Hennoque és J. Breicha aláírásával megjelent az Általános szabályzat (Generalny Statutum) Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról.²⁹ Eszerint az autonómia életbe léptetéséig „*ideiglenes Ruszin Autonóm Direktóriumot*” és „*ideigle-nes adminisztrátort*” neveznek ki.

November 10-én Csehszlovákia ratifikálta a saint-germaini szerződést, s ugyan-ezen a napon kinevezték Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumát. Az elnöke, Gregory Zhatkovych³⁰ azonban gyakorlatilag tehetetlennek bizonyult. Február 19-én a

direktórium lemondott. Április 26-án elfogadták a Generalny Statutum módosítására vonatkozó 356. sz. kormányrendeletet. Ennek értelmében J. Breichát, a polgári közigazgatás vezetőjét felmentették tisztségéből, május 5-én pedig T. G. Masaryk köztársasági elnök Zhatkovych-ot Podkarpatszka Rusz kormányzójának nevezte ki ideiglenes jelleggel („a *szojm* [a ruszin parlament] *összehívásáig*”). Az alkormányzó a cseh Peter Ehrenfeld lett. Nyár végére a román hadsereg utolsó alakulatai is kivonultak a csehszlovákiai Máramarosból.

Zhatkovych-nak azonban továbbra sem sikerült előbbre jutnia a kormánnyal folytatott tárgyalásokban, ezért 1921. március 17-én kiábrándultan és csalódottan, olyan keretek között, amely általánosan elfogadott lett a '20-30-as években Kárpátalján a sajtótájékoztatókra, teaestélyen jelentette be: „*Midőn elfogadtam az autonóm Direktórium elnökségét és a kormányzóságot, tettem azt azon erős őszinte meggyőződésből, hogy ezáltal e megbízás, cél és eszmény előmozdítva lesznek. A nagy hivatalok azonban nagy kötelezettséggel járnak, amelyek akadályul szolgálnak azon cél és eszménynek, melynek fejlődését feladatomnak tűztem. Ezért készítettem én és tegnap elküldtem Prágába egy speciális küldönc által egy részletes Exposé-t,³¹ melyben fel van sorolva a Ruszin-Csehszlovák Unió eseményeinek története és egyidejűleg beadtam a köztársasági elnök úrnak a Podkarpatszka Rusz kormányzói állásáról való lemondásomat.*”³² Áprilisban Prágában minisztertanácsi ülésen foglalkoztak a kérdéssel. Május elején a kormányzót fogadta T. G. Masaryk köztársasági elnök és Jan Černy miniszterelnök. Zhatkovych nem vonta vissza a lemondását és május 17-én hivatalos búcsút vett Ungvártól, és nyár végén visszautazott az Egyesült Államokba.

A trianoni felelősség kérdése a korabeli ungvári sajtóban

Az 1920-ban újjáéledő ungvári magyar sajtó észrevehetően megváltozott, kereste az új pózokat. Nemcsak híreket közölt, hanem véleményt kívánt formálni, sőt teret adott a nemzeti bűnbakkeresésnek is.

A *Határszéli Újságból* programszerűen kiemelhetők az ungvári magyar közszereplők fő tézisei. Magyar Bálint keresztényszocialista ünnepségen fogalmazta meg a magyarok számára új helyzetet: „*Volt idő, amikor mikivülünk tulajdonképpen más nem is volt. Csináltuk a kultúrát, az ókor sötét éjjele után hirdettük a »szabadság«, »testvériség« eszméjét [...] de jött az ellenség és azt mondta: ő hozza az igazi szabadságot, ő hozza az igazi testvériséget, ő az igazi kultúrát.*”³³ A politikát a ruszinok csinálják, a magyarok csak oldalról szemlélődnek, mondja Magyar. „*Szerettünk volna bele nézni abba a politikába, amelyet a ruszinok egy év óta folytatnak [...] fölkerestük a ruszin politika egyik képviselőjét, akitől egyes kérdéseinkre szíves felvilágosítást kértünk.*”³⁴ Megindult a - sajtó meghatározásomban, később is annyira jellemző - homályba vészés; már nem tudják, mikor is volt az az esemény, amihez egy évvel korábban még a hatalomváltást kötötték: „*Városunk, mint olyan, utoljára akkor szerepelt a politikában, amikor azon a bizonyos ezerkilencszáztizenkilencediki januári vagy februári napon Moys zsupán megjelent a városházán.*”³⁵ Az idézetben, illetve annak folytatásában benne van a következő elem, a politikai életnek a magyar politikai személyiségekhez való kötése: „*E fenti esemény óta városunk életében politikai vonatkozású dolog nem igen történt. Úgy látszik most következett be az újabb fázis*”³⁶ azzal, hogy a polgármesteri székben az 1916-tól hivatalban levő Berzeviczy Istvánt kormánybiztos váltotta fel.

(Miközben a lap januárban folyamatosan közölte Zhatkovych kormányzó 30 pontos politikai programját.)

A bűnbakkeresés konkrét csoportot tett felelőssé a Magyarországtól való elszakítottaságért. „[...] a volt Magyarország egyes népeit tulajdonképpen az tette államgyűlölké és magyargyűlölké, mert meggyűlölték a magyar kormányok azon politikáját, amely a zsidókat az ő kárukra támogatta, erősítette, befolyáshoz engedte.”³⁷ „Kell nekünk a minket megértő és bár saját jóvoltukért, de nem ellenünk, nem a mi kárunkra fáradozó zsidóság, amely zsidó vallása mellett magyarnak meri magát vallani, de nem kell nekünk a konjunktúra zsidóság és ennek segítségére sem reflektálunk, mert úgy sem lenne soha áldás és eredmény azon. Nem kell nekünk a bolsevikiekkel kacérkodó, nem kell nekünk [...] a zsidóság, hogy úton-útfélen hazug rágalmatokat terjeszt a magyarországi állapotokról [...] mi [...] ha talán kevesebben is, de becsülettel akarunk itt jogainkhoz jutni.”³⁸ Sajátos módon a csehszlovák időszakbeli két népszámláláshoz kapcsolódóan a kortárs magyar visszhangok szerint a magyarság számának csökkenését nem annyira a népszámlálás meghamisítása, hanem sokkal inkább a zsidóság elkülönülése eredményezte.³⁹

Megindult az elvándorlás Ungvárról. „Ismét szomorú emberek jöttek-mentek városunk utcáin az elmúlt napokban; készülődtek, búcsúztak [...] Budapestre mentek.”⁴⁰ Találunk példát a múltba révedésre, az ősök felmagasztalására: „Elmentem a temetőbe a magyarokhoz. [...] Ezek már ártalmatlan magyarok minden e világi élő nép számára, akiktől nem kell félni a mai idők ingatag emberének. [...] A hajdani urakból koldusok lettek, más világszellem asztaláról életet tengetők.”⁴¹ Ezt a fajta siránkozást a trianoni béke vezeti át a megváltoztathatatlanság tudatosításából eredő új gondolkodás felé: „A trianoni béke ratifikálva van. A határok kölcsönösen el vannak ismervé. A légmentes elzárásra nem látunk okot. Követeljük a kínai falak lebontását, amelyek bennünket szeretteinktől s anyagi érdekeinktől elválasztanak s követeljük legalább a postaforgalom megindítását.”⁴² Az új időszámítás elkezdődött.

Ungvár tartományi székhellyé válása

Zhatkovych távozása után közel két és fél éves időszak következett, amikor nem neveztek ki új kormányzót, Peter Ehrenfeld alkormányzói minőségben intézte az ügyeket. Az új kormányzó 1923. november 18-tól Anton Beszkid, aki ekkor a Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt tagja volt. Az alkormányzó a cseh Antonín Rozsypal (a nép körében Rozsi Pál) miniszteri tanácsos lett. T. G. Masaryk köztársasági elnök egy ízben így fogalmazott: „A kárpátaljai polgárságot rá kell nevelni a közigazgatásra és ki kell művelni.”⁴³

A lakosságot leginkább a pénzbevéltás, a földreform, a beszolgáltatások, az állampolgárság rendezése, a munkalehetőség biztosítása, a csehszlovák-román határkiigazító bizottság tevékenysége foglalkoztatta. A magyar pártok (Ruszinszki Magyar Jogpárt, a Ruszinszki Óslakosság Autonóm Pártja, az Országos Keresztényszocialista Párt, valamint az Országos Kisgazda, Földműves és Iparos Párt helyi szervezete, korabeli szóhasználatlaltal „ruszinszki kerülete”) elsősorban a pártszövetség, az állami hivatalvállalás, az adózás, a magyar oktatásügy kérdéseire figyeltek.

A közigazgatás tekintetében a legfontosabb változás az volt, hogy 1921. október 15-től életbe lépett a belügyminiszter augusztus 26-án kelt rendelete, melynek értel-

mében Podkarpatszka Rusz három részre (zsupára) tagolódott, közte az Ungi zsupára, Ungvár székhellyel. Az 1923. június 7-én kelt 113. sz. kormányrendelet szabályozta Kárpátalján a közigazgatási hatóságok működését, illetékességét, az augusztus 7-i 171. sz. kormányrendelet (kihirdetve augusztus 18-án) pedig a kárpátaljai települések jogviszonyát (kiterjesztette a szlovenszkói községi választásokról szóló 1919. január 31-én kelt 75. sz. törvény hatályát). Ungvár és Munkács rendezett tanácsú városok maradtak, Beregszászt viszont nagyközséggé fokozták le.

Mindezek után, 1923. október 22-én, összeült Ungvár első választott képviselőtestülete. Az addigi kormánybiztos, Edmund Bacsinszki lett a polgármester. Nem egész év elteltével Zselvtay János ungi zsupán feloszlatta Ungvár város képviselőtestületét és ismét kormánybiztos, Jan Hrbek vette kezébe a város ügyeit.

Két év múlva, 1926 februárjában, a közhangulatot a nyelvtörvény⁴⁴ és végrehajtási rendeletének⁴⁵ megjelenése borzolta fel. A kárpátaljai pártok értelmezése szerint a rendelet „kisebbségi nyelvnek” deklarálta a ruszint, holott annak az államnyelvvél egyenrangúnak kellene lennie. A Központi Orosz Nemzeti Tanács lett ismét a hangadó, amely február 8-i ungvári gyűlésén erélyesen tiltakozott a nyelvtörvény ellen, felhívta a politikai szervezeteket, az országgyűlési képviselőket a ruszin lakosság autonóm nyelvi jogainak védelmére. Ezt a tiltakozást erősítette fel a közigazgatás tervezett reformja. A Tanács kárpátaljazerte plakátokat ragasztatott ki, amelyeken a kormány javaslatával szemben autonómiát követelt, felhívta a településeket, hogy válasszanak küldötteket egy általános nemzeti tiltakozó gyűlésre. A ruszin pártok a hónap végén Huszton tartott közös gyűlésén egységesen követelték Kárpátalja határainak a Poprádig való kiterjesztését.

A kárpátaljai magyar ellenzéki pártok csatlakoztak a ruszinok autonomista mozgalmához.⁴⁶ A Magyar Nemzeti Párt februári prágai értekezlete viszont alapjában egyetértett a kormány elképzelésével, azzal a megkötéssel, hogy a közigazgatási területeket, amelyek létesítését a reformtervezet előírja, a volt magyar vármegyék határainak megfelelően rendezzék, a leendő kárpátaljai szojmban pedig a magyar nemzeti kisebbség létszámának arányában vehessen részt.⁴⁷

Az 1926. június 4-én megszületett és július 1-jén hatályba lépett 84. sz. kormányrendelet mégis kimondta a három ruszinszkói zsupa (ungi, beregi, máramarosi) összevonását. Megszületett Podkarpatszka Rusz „nagyzsupa”, Munkács székhellyel. (A helyi igazgatási szervek működését a 1926. július 2-án kelt 106. sz. kormányrendelet szabályozta.) Kárpátalja parlamenti képviselői, nemzetiségre való tekintet nélkül, egységesen állást foglaltak a terület nagyzsupává alakítása ellen, mert az szerintük az autonómia megadásának újabb elodázását jelenti. „Mindaddig, amíg életbe nem lép Ruszinszkó autonómiája, amíg nem hívják össze az autonóm szojmot és nem állapítják meg a végleges határokat, nemcsak idő előttinek, hanem törvényellenesnek is tartjuk a mai megyei szervezet megváltoztatását.”⁴⁸

A székhely megváltoztatása hatalmas hullámokat kavart, a két város, Munkács és Ungvár között megindult a versengés az elsőségért. A korabeli közbeszéd, politikai csatározások legfőbb témájává vált a közigazgatási reformtörvény előkészítése körüli viták mellett. A *Ruszinszkói Magyar Hírlap* így írt: „A közigazgatási reformjavaslat híre ismét elhintette a féltékenység és a versenyzés magvát Ruszinszkó két vezető városa: Ungvár és Munkács között. - A reformjavaslat szerint ugyanis megszűnnék Ruszinszkó nagyzsupa lenni (ami elvégre úgy sem vált be) és tartománnyá lép elő,

külön tartománygyűléssel, illetve képviselőkkel.¹⁶⁰ Az eseményeknek több színtere volt. Sor került demonstráló népgyűlésre a fővárosi rang megtartásáért. A népgyűlés határozatára egy napig nem nyitottak ki az üzletek, szünetelt a munka az üzemekben, műhelyekben, leállt a gépkocsi- és autóbusz-forgalom. Részt vett az akciókban a város hivatalos vezetése is. Például Jan Hrbek kormánybiztos ankéttra hívta össze Ungvár „minden rétegű lakosságának képviselőit”, hogy együttesen tiltakozzanak az ellen, hogy „Ruszinszko fővárosát Munkácsra helyezték át.”¹⁶⁰ Hrbek egyik nyilatkozatában kifejtette: „Ungvár esélyei jók. Munkács ugyan nagyon szívósan és intenzíven dolgozik, de azért hiszem, hogy végeredményben Ungváré lesz a győzelem.”¹⁶¹ Az egyes döntések presztízsjellegré számos utalást találunk, egy kommentár a *Ruszinszko Magyar Hírlapból*: véget ért Ungvár és Munkács versengése, eldőlt, hogy a tervezett repülőtér Ungváron lesz.⁵²

Közben megszületett a [Kárpátorosz] Autonóm Földműves Szövetség autonómia-tervezete Földesi Gyula alelnök, nyomdatulajdonos megfogalmazásában.⁵³ A tervezet a beligazgatás, a nyelv, a vallás és a közoktatásügy területén kívánta a törvényhozási és a végrehajtási autonómiát. „A kárpátaljai oroszok vitán kívül Kőrösmezőtől a Tátráig, a Fehér-Tiszától a Poprád folyóig laknak. Tehát ezen határok között elterülő földnek önkormányzatra van joga. Miután azonban ezen területen egyéb nemzetek is, zipserek, keletii szlovákok és magyarok is laknak, mi ezen föld részére területi, politikai autonómiát követelünk, mely megilletné az összes itt élő nemzeteket, nem csak az oroszokat. - Számolunk továbbá azzal, hogy autonóm területünk egy igen értékes és kulturált része fekszik nyugaton s azért a vezető szerepet szívesen megosztanók országrészünk nyugati kultúrgócpointjaival, sőt fővárossá is az ekként megnagyobbított autonóm területünk legnagyobb és legelső városát, Kassát akarjuk nyilvánítani.” Magyar oldalról az Országos Keresztényszocialista Párt kassai szervezetének vezetősége határozatban mondta ki, hogy „rokonszenvvel fogadja a Ruszinszko-ból kiindult mozgalmat, mely szerint ezen autonóm területet a Tátráig, a Poprád folyóig terjessék ki és ezen terület fővárosa Kassa legyen, mely területen az uralkodó ruszin nép mellett a kisebbségek jogai is teljességben érvényesülnek.”⁶⁴ Ez az elképzelés azonban csak mellékzörgének tekinthető. Felvetődött Ungvár Szlovenszko-hoz csatolásának lehetősége is, ám „az erre vonatkozó híresztelések teljesen valótlanok. Ha valaki ilyen akcióba kezd, az teljesen egyéni és súlytalan. [...] a Szlovenszko és Ruszinszko közötti határvonal megállapítása nem a kormány, hanem a két ország[rész] (erre a célra kiküldött) határbizottságának hatáskörébe tartozik.”⁶⁵

1928. július 1-jén Csehszlovákiában életbe lépett a közigazgatási reformtörvény (1927. július 14., 125. sz.).⁵⁶ Podkarpatszka Rusz a köztársaság többi területeinek mintájára szervezett tartomány lett, a székhely Ungvár. Az egységes közigazgatás kétszintessé alakult át: tartományi (országos) és járási hivatalok végezték az ügyintézt.⁵⁷ Kárpátalján viszont az 1927. július 15-i 103. sz. kormányrendelet értelmében az országos elnök mellett továbbra is kinevezett kormányzó intézkedhetett.⁵⁸ Az Országos Hivatal elnöke 1928. augusztus 1-jével Antonín Rozsypal addigi alkormányzó lett. Ez után került sor a városi vezetés rendezésére új választások megtartásával 1928 októberében.

A mintegy 10 évig tartó közigazgatási-közjogi átmenet korszaka lezárult. A jogi felépítmény megteremtése után a következő tíz évben a város új keretek közötti építészeti-infrastrukturális átformálására, kiépítésére került sor.

Jegyzetek

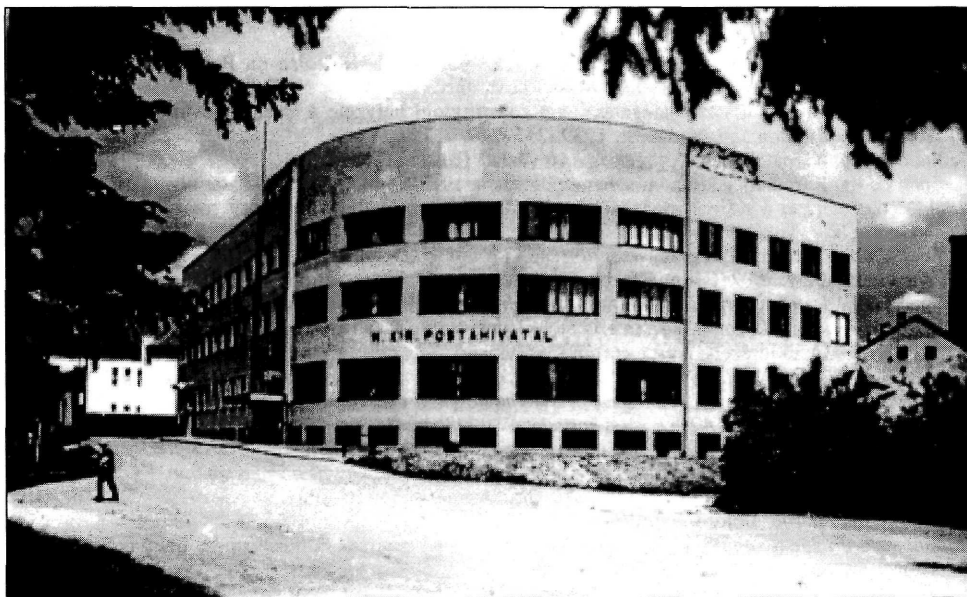
- ¹ Krúdy Gyula: *Havasi kürt. Ruszin-Krajna Kistükre*. Budapest, 1919. Ruszka-Krajnai Népbiztosság, Garai nyomda.
- ² *Ungvári Közlöny*, 1918. szeptember 5. 2.
- ³ *Határszéli Újság*, 1918. szeptember 1.; Mit fogyasztottunk?=Uo., 1918. szeptember 15.; Uo., 1918. október 13.
- ⁴ Uo., 1918. szeptember 1.
- ⁵ Szilvatermés a trágyadombon.=Uo., 1918. szeptember 8.
- ⁶ Uo., 1918. szeptember 29.; Spanyoljárvány= *Ungvári Közlöny*, 1918. december 10.
- ⁷ *Határszéli Újság*, 1918. október 6.
- ⁸ A nagy Ungmegye.= *Határszéli Újság*, 1918. szeptember 1. 1-2. Alig telt el két év, s a kérdés ismét napirendre került, csak egészen más értelemben. Problémát okozott, hogy az egykori Ung megyét a csehszlovák közigazgatás megosztotta Kárpátalja és Szlovenszko között. A kialakult helyzet lényegét jól érzékelteti a *Ruszinszkói Magyar Hírlapból* vett idézet: „Az Ung megyei kérdés állandóan foglalkoztatja a közvéleményt, jóllehet egyelőre a régi értelemben vett egységesítésről nem lehet szó. Van egy mozgalom, melynek célja az egész Ung megyének Ruszinszkóhoz csatolása, ezzel ellentétben áll a másik mozgalom, mely Ung megyét Szlovenszko javára szeretné kiegészíteni.”=*Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. március 18. Itt csak közigazgatási értelemben vett egységesítésről volt szó. A ruszin pártok viszont nemzetiségi alapon tartották igényt szlovenszkói területekre, az autonóm terület határát a Poprádig akarták kiterjeszteni.
- ⁹ Ne veszítsük el a fejünket!=*Határszéli Újság*, 1918. október 27. 1-2.
- ¹⁰ Mi történt Ungváron?=*Határszéli Újság*, 1918. november 7. 1-2.
- ¹¹¹ Uo.
- ¹² *Határszéli Újság*, 1918. november 24.
- ¹³ A polgárság ébredése=*Határszéli Újság*, 1919. január 5. 2.
- ¹⁴ Felmerülhet, hogy ennek a kifejezésnek a kötőjeles formában történő használata azt jelentené, az ungváriak esetleg nem tudtak különbséget tenni csehek és szlovákok között, ami a szomszédság miatt is nehezen elképzelhető. Valóban nem ez a helyzet, hanem meglátásom szerint arról van szó, hogy azt nem tudták, miként azonosítsák be a közeledő hadsereget, egy új államét, amelyik ráadásul egy más egyenruhát, az olaszt viseli.
- ¹⁵ *Határszéli Újság*, 1918. december 22. 3.
- ¹⁶ Heves tüntetések Bánóczy körül=*Ungvári Közlöny*, 1919. január 1. 1.; A Nemzeti Tanács=*Ungvári Közlöny*, 1918. december 14. 1.
- ¹⁷ *Ungvári Közlöny*, 1918. december 18. 2.; *Határszéli Újság*, 1918. december 22. 4.
- ¹⁸ *Határszéli Újság*, 1918. december 29. 3.
- ¹⁹ *Ungvári Közlöny*, 1918. december 24. 1.
- ²⁰ *Határszéli Újság*, 1919. január 5. 3.
- ²¹ Hidegvér, hidegvér...=*Ungvári Közlöny*, 1918. december 26. 1.
- ²² Amit=*Ungvári Közlöny*, 1919. január 29. 1.
- ²³ A cseh megszállás=*Határszéli Újság*, 1919. január 19. 2. A beszámoló hitelességét erősíti, hogy egy korábbi lapszámban megjelent előzetes forgatókönyv hasonló módon tárlta a várható eseményeket. Ld. *Határszéli Újság*, 1919. január 12. 1.
- ²⁴ *Határszéli Újság*, 1919. február 2. 3.
- ²⁵ *Határszéli Újság*, 1919. február 23. 3.
- ²⁶ Heves tüntetések Bánóczy körül=*Ungvári Közlöny*, 1919. január 1.1.
- ²⁷ A politikai élet=*Határszéli Újság*, 1919. február 23. 2.
- ²⁸ A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés. In Halmosy Dénes: *Nemzetközj szerződések 1918-1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződései*. Budapest, 1966. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 87-92.
- ²⁹ Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918-1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Fontes Historiae Hungarorum 2. Somorja-Dunaszerdahely, 2004. Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó. (Továbbiakban: Fedinec, 2004.) 58-60. 30 pontból álló programját lásd a *Határszéli Újság*, 1920. január 4., 11., 18-i számaiban.
- ³¹ Megjelent nyomtatásban: Zhatkovich G. I.: *Otkrytoe-Exposé*. Homestead. Pa.: Rusin Information Bureau, n. d.
- ³² *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. március 18.
- ³³ *Határszéli Újság*, 1920. január 4. 1.
- ³⁴ *Határszéli Újság*, 1920. február 29. 1.
- ³⁵ Városunk a politikában=*Határszéli Újság*, 1920. április 11. 1-2.
- ³⁶ Uo. 2.
- ³⁷ Államérdek és államgyűlölet=*Határszéli Újság*, 1920. január 18. 1.

- ³⁸ Itt van a kutya eltemetve=*Határszéli Újság*, 1920. február 1., 2.
- ³⁹ Korláth Endre a Magyar Pártszövetség nevében így nyilatkozott: „*lehet-e itt szó zsidó nemzeti kisebbségről? Nemzet-e itt a zsidóság, vagy csupán vallás? Véleményünk szerint itt a zsidóság csupán vallás [...]* s nem külön nemzet” (*Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1920. november 7.) Szintén Korláth fejtette ki az Egyesült Zsidópárt vezetőihez intézett levélben, hogy „*a zsidópártok felállítása óta a zsidók közül sokan úgy vélik, hogy magukat zsidó nemzetiségűeknek kell a népszámlálásnál vallaniuk.*” Ez a körülmény a magyarság számarányának „*károsodását eredményezné s nagyon sok helyen a magyar nyelvnek a közigazgatásban, bíraskodásban, sőt iskolákban való érvényesítését akadályozná.*” (*Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. február 13.) „*Azítani magyar nemzet élet-halál harcot folytat fennmaradásáért, gazdasági értékeinek és kultúrájának fejlesztéséért. Ez a küzdelem most nehézségekkel van egybekötve és áldozatokot követel. De ez nem ok arra, hogy valaki megtagadja kötelességeit azzal a kényelmes és nem erkölcsös tétellel, hogy ma már nem magyar, hanem zsidó vagyok és nincs közöm a magyarsághoz.*” (*Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1923. május 10.) a kérdésre vonatkozó további forrásokat lásd Fedinec, 2004.
- ⁴⁰ *Határszéli Újság*, 1920. július 25. 4.
- ⁴¹ Rácz Pál: Magyarok közt, a temetőben=*Határszéli Újság*, 1920. május 9. 1-2.
- ⁴² Magyarország fe|é=*Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1920. november 26.
- ⁴³ T. G. Masaryk: Nemzeti feladatok. In *Politikai gondolatok*. Bratislava, 1935. 212-213. Prager Könyvkiadó Vállalat.
- ⁴⁴ A Csehszlovák Köztársaság nyelvtörvénye (1920. február 29-én, 122. sz.), a Csehszlovák Köztársaság Alkotmány levelének (1929. február 29., 121. sz.) kiegészítése. In *A kisebbségek nyelvi jogai*. Prága, 1926. 35-39. Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája.
- ⁴⁵ 1926. február 3., 17. sz. A rendelet 14. cikke: „*Nemzeti és nyelvi kisebbség alatt a törvény és e rendelet értelmében a Csehszlovák Köztársaság ugyanazon, de az államnyelvtől különböző nyelvű állampolgárai értetnek, akikből az utolsó népszámlálás hivatalosan közzétett eredménye szerint a köztársaság egy bírósági eljárásban legalább 20 százalék lakik.*” A 100. cikk 1. bekezdése: „*Míg Ruszinszkóra nézve a nyelvkérdést saját országgyűlése nem fogja szabályozni, rá nézve is érvényesek ezen rendelet határozatai.*” Lásd *A kisebbségek nyelvi jogai...* 47-108.
- ⁴⁶ Magyar Országos Levéltár, K-428 MTI nyomatos hírek. 707. csomó. 1926. február 16.
- ⁴⁷ Uo., 1926. február 25.
- ⁴⁸ *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1926. június 14.
- ⁴⁹ *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1927. február 2.
- ⁵⁰ Uo., 1927. január 19.
- ⁵¹ Uo., 1927. március 30.
- ⁵² Uo., 1926. december 10.
- ⁵³ Földesi Gyula: *Az autonóm Kárpátország államjogi vázlata*. Užhorod, 1927. Földesi Gyula Könyvnyomdája. Pataky Tibor államtitkár egy későbbi miniszterelnökségi ülésen (Budapest, 1939. március 18.) kijelentette: „*a Földesy-féle javaslat*” „*természetesen itt Budapesten készült*”. MTA Kézirattár, Ms 10-734/25. Egyed István hagyatéka. A Kárpátaljai önkormányzatra vonatkozó javaslatok, hozzászólások, törvénytervezetek.
- ⁵⁴ *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1927. március 23.
- ⁵⁵ Uo., 1927. április 20.
- ⁵⁶ Szövegét magyarul lásd *A közigazgatás szervezéséről és az országos, valamint a járási választásokról szóló törvények ismertetése*. Bratislava-Pozsony, é. n. [1927]. Concordia Könyvnyomda és Kiadóvállalat. 12-56.
- ⁵⁷ Az 1927. július 14-i 126. sz. törvény rendelkezett az országos és járási képviselőtestületi választások rendjéről. Lásd *A közigazgatás szervezéséről...* 12-56. Az állami hivatalok hatásköre módosult: az 1928. december 18-án kelt 186. sz. és 187. sz., valamint az 1936. december 5-én kelt 150. sz. kormányrendeletekkel. Kárpátalján járási és tartományi választásokat 1928-ban és 1935-ben (községi választásokat 1923-ban, 1926-ban, 1931-ben és 1935-ben) tartottak.
- ⁵⁸ A közigazgatással kapcsolatos kérdésekről: II. : i
. In . . . 1919-1936. . . .
1936. 68-70.

Irodalom

A közigazgatás szervezéséről és az országos, valamint a járási választásokról szóló törvények ismertetése. A vonatkozó törvények, rendeletek és joggyakorlat alapján kiadja a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Bratislava - Pozsony, é. n. [1927]. Concordia Könyvnyomda és Kiadóvállalat.

- Болдичар М., Мосні П.: *Державно-правовий статус Закарпаття / Підкарпатської Русі в складі Чехословаччини*. Ужгород, 2002.
- Barnovský M.: Niekoľko poznámok k stranicko-politickej štruktúre na Podkarpatskej Rusi. In *Československá historická ročenka*. Masarykova univerzita. Brno, 1997. 89–93.
- Cotelly István: Kárpátalja közigazgatás- és alkotmányjogi helyzete a Cseh-Szlovák Köztársaságban. *Közigazgatástudomány*. Budapest, 1939. 233–249.
- Fedinec Csilla: Kárpátalja anno (közigazgatási vázlat) *Pánsíp* 1999. 30-38.
- Fedinec Csilla: Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944. „... ahol a határ elválaszt” Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Szerk. Pásztor Cecília. Balassagyarmat–Várpalota, 2002. Kárpátia Könyvek. 415–436.
- Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Nostra Tempora 7. Galánta–Dunaszerdahely, 2002. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Fontes Historiae Hungarorum 2. Somorja–Dunaszerdahely, 2004. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Gaar Iván: *A régi Ungvár történetéből*. Visszaemlékezések. 1. füzet. Uzshorod, Unio, é. n.
- Gyalai Mihály: *Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon 1723–1918 között, továbbá a későbbi államszervezetekbe osztott területek részletes adataival kiegészítve, általában 1989-ig*. Budapest, 1989.
- Kemeneczky Kálmán: *A Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása. Igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármas mutató*. Košice, 1924.
- Lichtej I.: Podkarpatská Rus v Československu: formování systému státního zřízení (1919–1925). In: *Velké dějiny malý narod*. Boldt F. ed. Praha, 1995. 175–185.
- Нариси історії Закарпаття*. Т. II. (1918–1945). Ред. кол.: Гранчак І., Балагурі Е., Грицак І., Ілько В., Поп І. Ужгород, Закарпаття, 1995.
- Necas, Jaromír: *Politická situace na Podkarpatské Rusi (rok 1921)*. Podkarpatská Rus (Series) sv. 18. Spolecnost přátel Podkarpatské Rusi, Česká expedice, Praha, 1997.
- Ortutay Tivadar: *Cseh világ a Kárpátokban*. Ungvár, 1941.
- Подкарпатська Русь 1919–1936*. Ред.: Э. Бачинського. Ужгород, 1936.
- Поп І.: *Енциклопедія Подкарпатської Русі*. Ужгород, 2001.
- Rothschild, Joseph: *Csehszlovákia története a két világháború között*. Studium Füzetek 2. Szeged, 1995.
- Shandor, Vincent: *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century*. A Political and Legal History. Ukrainian Research Institut, Harvard University, n. d.
- Sótonyi Gábor: Kárpátalja közigazgatása. In *Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai*. Szerk. Martonffy Károly Budapest, 1941. 617–624.

Az ungvári postahivatal épülete az 1940-es évek elején. Bálványossy Tibor felvétele.
Forrás: Somogy Megyei Levéltár Fényképtára. Bálványossy Tibor fényképalbumai. XVIII, kötet. 53. o.
177.sz.